

บทที่ 2

วรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง "การศึกษาพัฒนาการหนังสือเรียนกลุ่มสร้าง เสริมประสบการณ์ชีวิต ระดับประถมศึกษา ระหว่าง พุทธศักราช 2485 - 2534" นี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาจากวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ทั้งในส่วนที่เป็นเอกสารขั้นต้นและชั้นรอง ได้แก่ หนังสือเรียน สิ่งพิมพ์ ตำรา รายงานผลการวิจัย วิทยานิพนธ์ทางสังคมศึกษาของนักการศึกษาทั้งในประเทศและต่างประเทศ รวมทั้งข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิที่เกี่ยวข้อง และได้สรุปประเด็นสำคัญนำมาเรียบเรียงได้ดังต่อไปนี้

1. วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

- 1.1 ความหมายและลักษณะของหนังสือเรียนที่ดี
- 1.2 หนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษาและหนังสือเรียนกลุ่มสร้าง เสริมประสบการณ์ชีวิต
  - 1.2.1 ลักษณะของเนื้อหา
  - 1.2.2 ลักษณะของวิธีการเรียบเรียง
  - 1.2.3 ลักษณะของรูปเล่ม
2. ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษาและหนังสือเรียนกลุ่มสร้าง เสริมประสบการณ์ชีวิต
  - 2.1 งานวิจัยในประเทศ
  - 2.2 งานวิจัยต่างประเทศ

1. วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

1.1 ความหมาย และลักษณะของหนังสือเรียนที่ดี

คำว่า "หนังสือเรียน" นั้น มีคำที่ใช้ในความหมายเดียวกันหลายอย่าง เช่น ตำรา แบบเรียน แต่ถึงแม้ว่าในอดีตเราใช้คำว่า แบบเรียนบ้าง ตำราบ้าง หนังสือเรียนบ้าง

แต่ปัจจุบันนี้เราจะใช้คำว่า "หนังสือเรียน" สาเหตุที่เปลี่ยนมาใช้คำว่าหนังสือเรียนแทนเพราะต้องการจะเปลี่ยนทัศนคติเรื่องหนังสือเรียนที่ใช้นั้นเรียนว่าไม่จำเป็นต้องเป็นแบบอย่าง เพราะอาจจะมีส่วนเห็นต่างไปจากสิ่งที่ปรากฏในหนังสือเรียน สิ่งที่อยู่ในหนังสือนั้นอาจมีการเปลี่ยนได้ และคำว่าแบบเรียนเป็นคำซึ่งถึงแบบแผนตายตัวเกินไป (บุญเหลือ เทพยสุวรรณ อ่างถึงใน ปรานี สนิลสะอาด, 2523)

จินตนา ใบบากชฎี (2520) ได้ให้ความหมายของหนังสือเรียนดังนี้

หนังสือเรียน คือ หนังสือที่รวบรวมวิชาความรู้ในหมวดวิชาใดวิชาหนึ่ง ซึ่งมีเนื้อเรื่องตรงตามหลักสูตรที่กำหนดไว้อย่างถูกต้องและครบถ้วน หนังสือแบบเรียนมีจุดมุ่งหมายเพื่อใช้ในการเรียนการสอนโดยเฉพาะ จึงมีหลักเกณฑ์การเขียนเป็นพิเศษ เช่น เขียนเป็นรายวิชาสำหรับเรียนตามระดับชั้นต่าง ๆ มีความยากง่ายตามวัยของผู้เรียน ลักษณะการเรียบเรียงเป็นพิธีการเชิงวิชาการ แต่ให้ข้อเท็จจริงเที่ยงธรรม เมื่อจบบทเรียนแต่ละบท ท้ายเล่มมักจะมีกิจกรรมเสนอแนะการเรียนการสอน

วารี ธีระจิตร (2530) ได้กล่าวถึงหนังสือเรียนว่า คือหนังสือที่ได้รวบรวมรายละเอียดของเนื้อเรื่องถูกต้องตามหลักวิชาการและข้อเท็จจริงตามที่ระบุไว้ในหลักสูตรทั้งในด้านความรู้ เจตคติและทักษะ เพราะการจัดทำหนังสือเรียนได้คำนึงถึงหลักการสอน ความสามารถของเด็กแต่ละวัย

เฉลิม มลิลลา (2521) ได้อธิบายเพิ่มเติมว่า

แบบเรียน หมายถึง หนังสือที่นักเรียนในชั้นต่าง ๆ หนังสือส่วนใหญ่มักเป็นหนังสือที่กระทรวงกำหนดให้ เช่น แบบเรียนสังคมศึกษาวิชาประวัติศาสตร์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 เป็นต้น แบบเรียนเป็นอุปกรณ์อย่างหนึ่งที่ครูใช้มาก คือในการทำโครงการสอน ใช้สอน สิ่งสำคัญอย่างยิ่ง คือครูจะต้องไม่สรุปเอาว่าเนื้อหาในแบบเรียนนั้นคือความรู้ทั้งหมดที่ครูจะให้แก่นักเรียน แต่ครูจะต้องมีความรู้ลึกซึ้งกว้างขวางกว่านักเรียนมาก ซึ่งจะเสาะแสวงหาได้จากตำราและหนังสืออ่านประกอบต่าง ๆ

เจริญ บุญญวัฒน์ (2512) ได้ให้ความหมายของหนังสือเรียนไว้สอดคล้องกับพจนานุกรมทางการศึกษาของ โนอา เวสเตอร์ (1955) ว่า แบบเรียน หมายถึง หนังสือที่มี

เนื้อหาครบถ้วนตามที่หลักสูตรกำหนด จึงควรมีเนื้อหาครบแต่ไม่มีรายละเอียดมากนัก และไม่ใช่นักเรียนที่นักเรียนจะอ่านจบเล่มได้โดยลำพัง แต่เป็นเพียงหนังสือที่ครูใช้ในการเรียนการสอนระหว่างครูกับนักเรียน

สรุปได้ว่าหนังสือเรียนคือ หนังสือที่บรรจุเนื้อหาที่มีในหลักสูตร เพื่อให้ครูและนักเรียนใช้เป็นส่วนประกอบในการเรียนการสอน โดยครูเป็นผู้มีหน้าที่พิจารณาคัดเลือกหนังสือให้นักเรียน ซึ่งในเรื่องหลักการพิจารณาว่าหนังสือเรียนเล่มใดมีคุณสมบัติครบถ้วน หรือไม่นั้น มีผู้ให้เกณฑ์ในการพิจารณาคัดเลือกลักษณะของหนังสือเรียนที่ดีโดยทั่ว ๆ ไปดังนี้

Fraser and West (1961) ได้ให้เกณฑ์ในการเลือกหนังสือเรียนที่ดีสอดคล้องกับ ลาวัวญ์ วิทยาทนกุล และปราณี โพธิกุล (2526) ดังนี้

1. เนื้อหาต้องสัมพันธ์หรือสอดคล้องกับจุดประสงค์ของหลักสูตรในแต่ละวิชา และเนื้อหาควรเรียงเป็นลำดับจากง่ายไปยาก
2. ความถูกต้องของเนื้อหา ควรสัมพันธ์กับความรู้เดิมของผู้เรียน
3. เนื้อหาของหนังสือเรียนควรรวบรวมรายละเอียดที่ทันสมัย โดยพิจารณาจากหนังสือที่พิมพ์ใหม่ และมีการปรับปรุงแก้ไข เพื่อให้ทันกับความรู้ที่นำไปใช้ได้อย่างเหมาะสม
4. ความยากง่ายของเนื้อหา ต้องเหมาะสมกับระดับสติปัญญาของผู้เรียน โดยดูจากการยกตัวอย่าง การนำเสนอกิจกรรม
5. การเสนอเนื้อหาหรือการเรียบเรียงเนื้อหาควรเป็นไปตามลำดับ และเรียบเรียงอย่างมีหลักเกณฑ์ มีการเน้นแนวคิดสำคัญ
6. วิธีการเขียนต้องเหมาะสมกับวัยของผู้อ่าน โดยต้องคำนึงถึงความถูกต้องในด้านของการใช้สำนวน ตัวสะกด คำราชาภาษาที่รัดกุม สั้น ๆ แต่เข้าใจง่าย หลีกเลี่ยงการใช้ประโยคยาวและพรรณนาอาหาร
7. มีเครื่องช่วยสอน ซึ่งได้แก่ ภาพประกอบ กิจกรรม แบบฝึกหัด ดัชนี บรรณานุกรม เป็นต้น เพื่อกระตุ้นให้ทั้งครูและนักเรียนมีการคิดค้นคว้าต่อไป

ลาวัวญ์ วิทยาทนกุล และ ปราณี โพธิกุล ได้ให้เกณฑ์ในการเลือกหนังสือเรียนเพิ่มเติมอีกดังนี้

8. เนื้อหาควรรวมการคิดหลายสาขาวิชา ช่วยพัฒนาความสามารถในการตัดสินใจอย่างใช้วิจารณญาณ เพื่อให้ทันกับนักเรียนคิดแก้ปัญหาและสนับสนุนความเข้าใจเกี่ยวกับปัญหา

ทางสังคม

9. การตั้งชื่อเรื่อง แต่ละบทแต่ละตอน ควรมีความหมายครอบคลุมเนื้อหาทั้งหมด

นอกจากเกณฑ์ดังกล่าวแล้ว อาร์เธอร์ นิโคล และ แอนนา โอฮัว (1971) ได้ให้เกณฑ์การวิเคราะห์และประเมินหนังสือเรียนได้สอดคล้องกับ วารี กิระจิตร (2531) ดังนี้

1. สารคดีเนื้อหาความรู้

- เนื้อหาสอดคล้องและตรงตามหลักสูตร และถูกต้องตามความเป็นจริง
- ทันต่อเหตุการณ์ กล่าวถึงความรู้ และข้อค้นพบใหม่ ๆ

2. สารคดีสติปัญญา หรือด้านวิธีการ

- คำถาม และกิจกรรมท้าทายให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจ ได้ฝึกความคิด ไม่อาศัยความจำเท่านั้น แต่สามารถประยุกต์ใช้กับชีวิตประจำวันได้
- การจัดลำดับเนื้อหา มีรูปแบบที่น่าสนใจ เช่น เขียนเป็นบทละคร บรรยาย บทสนทนา เป็นต้น
- เนื้อหาสัมพันธ์กับประสบการณ์เดิมของผู้เรียน

วารี กิระจิตร ได้ให้เกณฑ์ศึกษาเพิ่มเติมดังนี้

3. ด้านรูปแบบ

- ขนาดของหนังสือ ควรสะดวกต่อการเปิดอ่าน เหมาะสมกับช่วงมือของผู้ใช้หนังสือเรียน
- ความหนาของหนังสือเรียน ควรเหมาะสมกับระดับชั้น
- ปกของหนังสือเรียน ควรสวยงาม ชวนอ่าน
- ขนาดของตัวหนังสือ เหมาะสมกับสายตาของเด็กแต่ละวัย
- ตัวสะกดการ์รันต์ การใช้พยัญชนะ วรรณยุกต์ ต้องถูกต้องตามหลักไวยากรณ์
- ภาพประกอบ ควรตรงกับจุดประสงค์ของเรื่อง และตรงกับเนื้อเรื่อง
- ขนาดของภาพ ควรจัดให้เหมาะสมกับวัยของเด็ก

จินตนา วนภาชฎี (2530) ได้ให้เกณฑ์การพิจารณาคุณค่าหนังสือเพิ่มเติมดังนี้

1. ด้านเนื้อหา ควรพิจารณาเนื้อหาของหนังสือ ควรให้สาระความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อผู้อ่าน โดยพิจารณารูปแบบการเขียน หรือวิธีการเสนอเนื้อหา การเขียนเรื่องสำหรับเด็กควรมีหลายรูปแบบ การนำเสนอข้อเท็จจริงถูกต้อง ได้รับการค้นคว้า และบอกที่มา แหล่งที่มาให้ศึกษาค้นคว้าข้อมูลต่อหากผู้อ่านต้องการ การใช้สำนวน ภาษา และโวหาร หนังสือเป็นสื่ออย่างหนึ่งที่ช่วยพัฒนาทักษะการอ่านของเด็ก ฉะนั้นภาษาในหนังสือควรถูกต้อง เหมาะสมกับวัย กาลเวลา การสะกดถูกต้อง ควรใช้คำง่าย ๆ ใช้ประโยคที่อ่านแล้วเข้าใจง่าย หลีกเลี่ยงการใช้คำยาก คำสูงหรือสำนวนยาก และควรมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ โดยผู้แต่งต้องรู้จักสอดแทรกเข้าไปอย่างเหมาะสม

2. การพิจารณาในเรื่องรูปเล่ม ซึ่งได้แก่ ปก หมายถึงการกระดาษที่ใช้ทำปก การออกแบบวาดภาพ ชื่อเรื่อง การเขียนภาพประกอบการจัดองค์ประกอบของภาพ การพิมพ์ตัวหนา ขนาดตัวอักษร สีของรูป การเว้นริมของกระดาษทั้ง 4 หน้า การเข้าเล่ม เย็บสัน เป็นต้น มีหลักการในการพิจารณาว่าให้แข็งแรง ทนทาน สวยงาม ประณีต มีศิลปะ มีความคิดริเริ่มแตกต่างไปจากของเดิม ใช้ง่าย อ่านง่าย สามารถใช้ได้สารพัดประโยชน์ การจัดหน้า การจัดภาพ (lay out) ตลอดจนการวาดภาพ การใช้สีและภาพช่วยประกอบเรื่องให้หน้าอ่านได้มาก

การพิจารณาหนังสือเรียนที่ดีตามที่กล่าวมา สามารถแบ่งออกเป็น 3 ด้านด้วยกัน คือ ด้านลักษณะ เนื้อหา วิธีการเรียบเรียง และรูปเล่ม ดังนั้นถ้าหนังสือในกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต มีพัฒนาการเป็นไปตามเกณฑ์ที่กล่าวมาแล้ว ก็ส่งผลให้ผู้เรียนได้รับข้อมูลที่ดีไปด้วยเช่นกัน ทั้งนี้เพราะนักเรียนเป็นผู้ที่เกี่ยวข้องและเป็นผู้ใช้หนังสือเรียนโดยตรง

1.2 หนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษา และหนังสือเรียนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต

1.2.1 ลักษณะของเนื้อหา

หนังสือเรียนเป็นหนังสือที่ดีความจากคำอธิบายรายวิชาที่ปรากฏอยู่ในหลักสูตร ดังนั้นการศึกษาเนื้อหาของหนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษาและหนังสือกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตจึงต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับลักษณะของวิชาว่า มีขอบข่ายเนื้อหาสาระและจุดมุ่งหมายประการใด มีผู้ให้ทัศนะต่าง ๆ ดังนี้

ราล์ฟ ซี เพรสตัน (Preston Ralph, C., 1960) กล่าวว่า สังคมศึกษาเป็นส่วนหนึ่งของเนื้อหาวิชาสังคมศาสตร์ที่เลือกเฟ้นมา เพื่อใช้ในการสอนเด็กโดยเฉพาะในระดับประถมศึกษา ซึ่งประกอบด้วยแขนงวิชา ดังต่อไปนี้

1. ภูมิศาสตร์ เป็นวิชาที่ศึกษาถึงลักษณะความสัมพันธ์ของมนุษย์กับแผ่นดินที่อาศัยอยู่
2. ประวัติศาสตร์ เป็นวิชาที่ศึกษาถึงความเป็นมาของเหตุการณ์ในอดีตที่เกี่ยวกับมนุษย์
3. หน้าที่พลเมือง เป็นการศึกษาเรื่องสิทธิ์และหน้าที่ของมนุษย์
4. สังคมศึกษา เป็นการศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ และสถาบันต่าง ๆ ในสังคม
5. จริยศาสตร์ เป็นวิชาที่ศึกษาถึงพฤติกรรมของมนุษย์อันแห่งของความถูกต้องชั่วดี
6. มานุษยวิทยา เป็นการศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในด้านวัฒนธรรมการปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อม
7. เศรษฐศาสตร์ เป็นการศึกษาเกี่ยวกับการผลิตและการแจกจ่ายตลอดจนปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดจากกิจกรรมดังกล่าว

จอห์น ยู ไมเคิลลิส (1968) ได้ให้ความหมายของวิชาสังคมศึกษาว่าเป็นวิชาที่ช่วยให้ผู้เรียนมีความรู้เกี่ยวกับสังคมมนุษย์ เศรษฐกิจ กิจกรรมการเมือง ทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต ตลอดจนการวางแผนแนวทางในอนาคต ซึ่งสอดคล้องกับ โดโรธี เจ สคิล (1970) ที่กล่าวว่า วิชาสังคมศึกษาเป็นวิชาที่มุ่งให้การศึกษากับพฤติกรรมมนุษย์มีเป้าหมายเพื่อให้ผู้เรียนนำความรู้ไปแก้ปัญหาในชีวิตประจำวันได้

นอกจากนี้ เอ็ดการ์บี เวสเลย์ และ สแกนเลย์ พี รอนสกี (1973) ได้ให้ความหมายของวิชาสังคมศึกษาไว้ว่า เป็นวิชาสังคมศาสตร์ที่ได้รับการดัดแปลงหรือทำให้ง่ายขึ้น เพื่อสะดวกแก่การเรียนการสอนในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา

ดังนั้นตามความหมายข้างต้น เนื้อหาสาระในวิชาสังคมศึกษาจึงต้องเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพของสังคม ยิ่งเวลาผ่านไปเท่าใดเนื้อหาความรู้ต่าง ๆ ยิ่งเพิ่มพูนมากขึ้นตามลำดับ ดังนั้นเนื้อหาวิชาที่เหมาะสมสำหรับผู้เรียน จึงควรประกอบด้วยความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับ

กับสังคมที่คนอาศัยและค่านิยม ทักษะต่างๆที่ผู้เรียนสามารถนำไปปฏิบัติได้ในชีวิตประจำวันของตน เช่น ความรู้เกี่ยวกับดินแดนที่อยู่อาศัยของตน ความเชื่อทางศาสนา พิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ด้วยอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ การกระทำของมนุษย์ที่มีต่อสิ่งแวดล้อม การรวมกลุ่ม การพึ่งพาอาศัยกัน เป็นต้น ซึ่งลักษณะเนื้อหาวิชาดังกล่าว เป็นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับสภาพความเป็นอยู่ของสังคม การปรับตัวของมนุษย์ให้สอดคล้องกับสภาพสังคมที่ตนมีส่วนเกี่ยวข้องนั่นเอง จากความหมายและความเป็นมาของวิชาสังคมศึกษาดังกล่าวมาแล้ว ทำให้พอจะมองเห็นขอบข่ายเนื้อหาของวิชาสังคมศึกษาว่ามีที่มาจากแหล่งต่าง ๆ มากมาย ดังต่อไปนี้

1. คาราสังคมศาสตร์สาขาต่าง ๆ
2. การจำแนกและการจัดหมวดหมู่ กฎเกณฑ์และข้อสรุปของหมวดวิชาสังคมศาสตร์
3. การแสดงให้เห็นความแตกต่างระหว่างความคิดรวบยอด ข้อเท็จจริงตามลายลักษณ์อักษรและความคิดเห็น ซึ่งถือว่าเป็นเป้าหมายที่คาดว่าจะได้รับ
4. ความคิดเป็นของผู้เชี่ยวชาญทางสังคมศาสตร์แต่ละแขนง นับว่ามีความสำคัญต่อการคัดเลือกตำราหรือการแต่งหนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษา
5. สังคมศาสตร์ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับวิชาสังคมศึกษามากมาย ได้แก่ วิชามานุษยวิทยา เศรษฐศาสตร์ ภูมิศาสตร์ รัฐศาสตร์ จิตวิทยาสังคม และสังคมวิทยา ตลอดจนวิชาที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการดำรงชีวิตขั้นพื้นฐานต่าง ๆ ของมนุษย์
6. การคัดเลือกเนื้อหาวิชาสังคมศึกษา ควรได้รับความร่วมมือจากทั้งฝ่ายบริหารการศึกษา ฝ่ายวิชาการ และฝ่ายปฏิบัติงาน คือผู้สอนวิชาสังคมศึกษา (จรูญ คุณมี, 2520)

สุนทร สุนันท์ชัย (2524) ได้กล่าวถึงที่มาของเนื้อหาวิชาสังคมศึกษาและวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต อาจได้มาจากแหล่งต่อไปนี้

1. หลักเกณฑ์และความคิดรวบยอดในวิชาต่าง ๆ ได้แก่ ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ รัฐศาสตร์ จริยธรรม สังคมวิทยา มานุษยวิทยา เศรษฐศาสตร์ จิตวิทยา ปรัชญา
2. ปัญหาาร่วม ๆ กัน กฎเกณฑ์ที่มีอยู่ร่วมกันในวิชาต่าง ๆ ซึ่งมีได้ใช้

ความรู้จากวิชาใดวิชาหนึ่ง เข้าไปวิเคราะห์ แต่จำเป็นต้องใช้ความรู้ร่วมกันหลาย ๆ วิชา ได้แก่

2.1 การหน้าที่ (Social Function) หรือกระบวนการของสังคม (Social Process) ได้แก่ กิจกรรมขั้นมูลฐานของมนุษย์ที่กระทำกันมาจากอดีตจนถึงปัจจุบันจะพบว่าไม่ว่าในกลุ่มชนชาติทั่วโลก ได้แก่ การผลิต การแจกจ่าย การบริโภค หรือการใช้สอยสินค้าและบริการ การขนส่งผู้คนและสินค้า การติดต่อสื่อสารความคิดความรู้สึกกับผู้อื่น การสงวนทรัพยากรธรรมชาติ การสร้างเครื่องมือและวิธีการใหม่ ๆ

2.2 ความมุ่งหมายที่ถือว่าเป็นพื้นฐานของหลักสูตรและควรจะมีในทุก ๆ ชั้น ได้แก่ การเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ความเป็นพลเมืองดี การใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ มีศีลธรรม การสร้างความคิดรวบยอดในเรื่องสำคัญ ๆ ทักษะขั้นพื้นฐานของมนุษย์

2.3 หัวข้อและความเข้าใจกว้าง ๆ เช่น การปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมที่พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน การใช้ทรัพยากรเพื่อประโยชน์ในการสนองความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์

2.4 ความต้องการที่มีอยู่เสมอของมนุษย์ ได้แก่ ความจำเป็นที่จะต้องใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ ความจำเป็นที่จะต้องรักษาสุขภาพอนามัย ความจำเป็นที่จะต้องเข้าใจและใช้คุณค่าทางศีลธรรมเพื่อการตัดสินใจ การสร้างให้เกิดทักษะขั้นพื้นฐาน

2.5 ปัญหาในปัจจุบันที่มีความสำคัญเป็นพิเศษ เช่น การดำรงไว้ซึ่งคุณค่าแห่งประชาธิปไตย และกระบวนการของประชาธิปไตย ความรับผิดชอบในหน้าที่พลเมือง การใช้แหล่งวิชาอย่างฉลาด การใช้ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ และ เทคโนโลยีเพื่อส่งเสริมสวัสดิภาพของบุคคลและคณะ การเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมของหมู่คณะ การสงวนทรัพยากรธรรมชาติ

2.6 สถานการณ์ในชีวิตซึ่งจะต้องพบปะอยู่เสมอ ได้แก่

1) สถานการณ์ที่เกี่ยวกับความสามารถของบุคคล ได้แก่ การบำรุงรักษาสุขภาพ การใช้ทักษะในการอ่าน การเขียน และทักษะอื่น ๆ การตัดสินใจภายในกรอบแห่งกฎหมายมาตรฐานและคุณค่า การแสดงออก และความซาบซึ้งในสุนทรียะ

2) สถานการณ์ที่เกี่ยวกับการเข้าไปมีส่วนร่วมในสังคม ได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับบุคคล การเป็นสมาชิกในกลุ่ม และความสัมพันธ์ในระหว่างกลุ่ม

3) สถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับปัจจัย และพลังงานจากสิ่ง

แวดล้อม ได้แก่ ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ รวมทั้งอากาศ พืช ชีวิต สัตว์ และแหล่งทรัพยากร
เทคนิควิทยา เช่น เครื่องมือเครื่องใช้ การคมนาคมขนส่ง โครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจ
ได้แก่ การธุรกิจ การปกครอง การศึกษาและชีวิตครอบครัว

2.7 ความคิดรวบยอดและกฎเกณฑ์สำคัญ ๆ ที่มีอยู่ร่วมกัน

วิชา เช่น

- 1) มนุษย์ได้เปลี่ยนสภาวะ เป็นสัตว์สังคม โดยการเข้ามา
อยู่รวมเป็นหมู่คณะ และมีประสบการณ์ร่วมกัน
- 2) มนุษย์ทุกยุคทุกสมัยได้พยายามต่อสู้ เพื่อการดำเนินชีวิต
ที่ดีขึ้นเรื่อย ๆ มา
- 3) ความแตกต่างของดินและพืชพรรณทำให้เกิดความแตก
ต่างทางสังคมมนุษย์ด้วย

2.8 วัฒนธรรม หรือ ชุมชนเปรียบเทียบ หมายถึง การนำ
วัฒนธรรมหรือชุมชนที่มีลักษณะเด่นชัดอย่างใดอย่างหนึ่งมาให้เด็กเรียน เพื่อเป็นการเปรียบเทียบ
กับชุมชนของตนกับชุมชนอื่น ๆ อันจะเป็นทางให้เกิดความเข้าใจในแบบหรือวิธีการครองชีพของ
มนุษย์ในดินแดนต่าง ๆ ทั้งโลกได้ดียิ่งขึ้น

ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า เนื้อหาสาระในวิชาสังคมศึกษาและวิชาสร้าง
เสริมประสบการณ์ชีวิต ซึ่งมีที่มาจากสาขาวิชาสังคมศาสตร์ และความเห็นของผู้เชี่ยวชาญทาง
สังคมศาสตร์ แต่ละแขนง เช่น มนุษย์วิทยา เศรษฐศาสตร์ ภูมิศาสตร์ รัฐศาสตร์ จิตวิทยาสังคม
และสังคมวิทยา เป็นต้น ความรู้ต่าง ๆ เหล่านี้จะทำให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจและมีความ
รับผิดชอบในหน้าที่ของพลเมืองดี อันเป็นความมุ่งหมายพื้นฐานของหลักสูตรนั่นเอง

เมื่อได้เนื้อหาวิชาที่จะจัดหลักสูตรแล้ว การจัดลำดับเนื้อหาให้
สอดคล้องและเหมาะสมกับเด็ก และลักษณะของเนื้อหาวิชาแต่ละระดับชั้นนั้นเป็นสิ่งสำคัญมาก
สุนทร สุนันท์ชัย (2524) ได้เสนอวิธีการลำดับเนื้อหาวิชาไว้หลายแนวดังนี้

1. เริ่มต้นจากสิ่งที่ย้ายไปสู่เรื่องยาก
2. เริ่มต้นจากสิ่งที่เป็นกฎเกณฑ์เบื้องต้นไปสู่หลักเกณฑ์ขั้นสูงขึ้นไป
โดยจัดให้เชื่อมโยงกันไป
3. เริ่มจากส่วนรวมไปหาส่วนย่อย เช่น เรื่องประเทศทั้ง

ประเทศแล้วจึงมาเรียนเป็นจังหวัด

4. เรียงลำดับเวลาตั้งแต่อดีตมาปัจจุบันตามลำดับของปฏิทิน

เช่น จากยุคสุโขทัย มายุคกรุงศรีอยุธยา เป็นต้น

ส่วนเนื้อหาในหนังสือเรียนสังคมศึกษา และหนังสือสร้างเสริม

ประสบการณ์ชีวิต ควรจะมีลักษณะรวม ๆ ดังนี้

1. เนื้อหาต้องสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของแต่ละวิชา การ
เรียบเรียงเนื้อหาต้องต่อเนื่องกันไป
2. เนื้อหาถูกต้อง โดยพิจารณาจากคุณวุฒิและประสบการณ์ของ
ผู้แต่ง การเสนอข้อเท็จจริง การอธิบายศัพท์ การเสนอเนื้อหาอย่าง เป็นกลาง
3. ความทันสมัยของ เนื้อหา โดยพิจารณาจากหนังสือที่พิมพ์ใหม่
ซึ่งมีการปรับปรุงแก้ไขแล้ว
4. เนื้อหาที่มีความยากง่าย เหมาะสมกับวัยและความสนใจ
ของเด็ก
5. การเรียบเรียงเนื้อหา ควรเรียงเรียงอย่างมีหลักเกณฑ์
มีเหตุผล ใค้แนวคิดที่สำคัญ
6. การใช้ศัพท์ในเนื้อหา ควรเหมาะสมกับวัยของผู้เรียน

(Fraser and West, 1961)

เนื้อหาของวิชาสังคมและวิชาสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตที่นำมา
ให้นักเรียนได้ใช้เรียนนั้น จะต้องยึดหลักสูตรและสภาพสังคมเป็นสำคัญ เพื่อทำให้นักเรียน
ตอบสนองต่อหลักสูตร และสภาพสังคมดังกล่าวแล้ว สิ่งสำคัญอีกประการก็คือตัวผู้ใช้นักเรียน
ผู้มีหน้าที่ในการผลิตหนังสือเรียน จะต้องมีการเขียนหรือวิธีการเรียบเรียงให้เหมาะสมกับวัย
ของผู้เรียน โดยลักษณะวิธีการเรียบเรียงดังที่จะกล่าวต่อไป

1.2.2 ลักษณะ วิธีการเรียบเรียง

การเขียนหนังสือให้น่าอ่าน จะช่วยกระตุ้นให้ผู้เรียนมีความสนใจใน
หนังสือมากยิ่งขึ้น มีผู้ให้หลักเกณฑ์การเขียนหนังสือเรียนไว้ดังนี้

Nichols and Anna (1971) และ รัญจวน อินทรกำแหง (2508)

ได้เสนอหลักเกณฑ์การเขียนหนังสือไว้ดังนี้

1. ควรคำนึงถึงสภาพสังคมโดยรวม ผู้เขียนควรพิจารณาสภาพชีวิตประจำวันของนักเรียน สภาพของสังคมในขณะนั้น และแนวโน้มที่จะเปลี่ยนแปลงในอนาคต ต้องคำนึงถึงนโยบายของประเทศว่ามีจุดเน้นเป็นประการใด รวมทั้งคำนึงถึงศาสนาและวัฒนธรรมอันเป็นสมบัติส่วนรวมของคนทั้งชาติด้วย ทั้งนี้เพื่อพิจารณาค่านิยมของส่วนรวมหรือพื้นฐานค่านิยมบางประการ เสนอแนะลงไปบนหนังสือเรียน อันจะเป็นหนทางให้ผู้อ่านเข้าใจเอกลักษณ์ของชาติ และ เกิดความคิดอันที่ จะอนุรักษ์หรือพัฒนาสังคมของตนต่อไป

2. ในการเขียนหนังสือเรียน ควรกำหนดปริมาณมากน้อยของเนื้อหาที่จะเขียนก็เรื่อง ลำดับเรื่อง เป็นอย่างไร จะเหมาะกับเวลาและระดับของความสามารถของนักเรียนมากน้อยเพียงไร

3. ในการเขียนหนังสือเรียน ควรให้ผู้เรียนได้เลือก ได้คิด ได้ทำ หรือได้รู้จัก คือเนื้อหาของหนังสือเรียนนั้น ต้องการให้ผู้เรียนเกิดอะไรขึ้นและจะ ได้ผลตรงตามความมุ่งหมายของวิชานั้นหรือไม่ จะเป็นประโยชน์เฉพาะตัวผู้เรียนหรือเกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม ความรู้ ความคิด ความเข้าใจที่จะเกิดขึ้นในตัวผู้เรียน จะนำไปใช้ทำอะไรได้บ้าง และนำไปใช้ในโอกาสอย่างไร

4. การเขียนหนังสือเรียน ควรมีเนื้อหา ตัวอย่างกิจกรรมแบบฝึกหัด ไปพร้อม ๆ กัน

5. การเขียนหนังสือเรียน ย่อมมีคำศัพท์ที่จะต้องสอนเพิ่มเติม ผู้เขียนควรพยายามหาทางสอนศัพท์ใหม่เพิ่มเติมลงในหนังสือเรียน แต่ละระดับชั้นและต้องเหมาะสมกับความสามารถของผู้เรียนด้วย

6. ผู้เขียนหนังสือเรียน ควรมีประสบการณ์ในการสอนเด็กและมี ความสามารถทางวิชาการ วิธีสอนในระดับชั้นที่จะ เรียน

7. ผู้เขียนหนังสือเรียน ต้องคำนึงถึงประสบการณ์เดิมของนักเรียน ต้องรู้ว่าก่อนที่นักเรียนจะ เรียนหนังสือเล่มนั้น ๆ นักเรียนรู้อะไรมาก่อนบ้าง ควรให้ความรู้ใหม่ เพิ่มเติม แต่ต้องมีความต่อเนื่องกับความรู้เดิมของนักเรียน

ในการเขียนหนังสือเรียน ควรพยายามสร้างความสนใจในการเขียน ดังนี้คือ

1. หนังสือเรียนควรมีสีสันสวยงาม หนังสือที่มีสีสันสวยงาม ย่อม

เรียกร้องความสนใจได้ดีกว่าหนังสือชาวตา

2. มีความสัมพันธ์กับวิชาอื่น ๆ
3. วิธีการเขียนชักจูงใจให้เด็กสนใจ ย้ำย้ำให้ยากอ่าน
4. เขียนคำศัพท์ที่ยาก แยกไว้ให้เด็กได้อ่าน
5. ตัวอย่างแผนภูมิ ตาราง แผนผัง แผนที่ ง่ายต่อการทำความเข้าใจ

เข้าใจ ให้แนวคิดที่เข้าใจง่าย

6. ผู้เขียนต้องคำนึงถึงความแตกต่างของผู้เรียน มีความยากง่าย

สลับคละกันไป

7. มีคำสั่งแจ่มแจ้งทุกบท ทุกตอน ไม่ทำให้เด็กเกิดความไขว้เขวได้
8. การเขียนหนังสือเรียน ควรสร้างความรู้สึกรักสนใจให้กับเด็ก เช่น

มีภาพประกอบ

9. ผู้เขียนหนังสือเรียนควรเข้าใจหลักจิตวิทยาในการสอนเป็น

อย่างดี

นอกจากนี้ Loverridge และคณะ (1970 อ้างถึงใน ปราณี โทธิสุข, 2527) ได้อธิบายเพิ่มเติมว่า ลักษณะของการเรียบเรียงเนื้อหาจะช่วยให้นักเรียนเข้าใจจุดมุ่งหมายของเนื้อหาใหม่ เช่น แบ่งเนื้อหาวิชาออกเป็นตอน ๆ ตามหลักสูตร หัวข้อแต่ละหัวข้อในหลักสูตรแยกออกมาเป็นบทในหนังสือ แต่ถ้าหากหัวข้อในหลักสูตรนี้ไม่ได้เรียบเรียงลำดับดีนัก หรือยังขาดหัวข้อสำคัญบางหัวข้อก็อาจเรียบเรียงใหม่ได้ ให้แต่ละบทเป็นไปตามลำดับขั้นของการเรียนรู้ที่นักเรียนจะต้องมี นอกจากนี้ลักษณะข้อความหรือเนื้อเรื่องในบทควรมีลักษณะดังนี้

1. ความน่า ความมีการกล่าวถึงประสบการณ์เดิมที่มีอยู่ หรือการจัดประสบการณ์ใหม่ในลักษณะที่เป็นจริงและยอมรับได้
2. ข้อความขยาย เป็นข้อความหรือเนื้อเรื่องที่มีมุ่งหมายสำหรับการเรียนรู้และควรได้รับการนำเสนอออก เช่น ถ้าหากเป็นข้อเท็จจริงสำคัญ ควรมีหลักฐานข้อพิสูจน์บรรยายในรายละเอียด
3. บูรณาการ เป็นความรู้ใหม่ที่จะนำมาผสมผสานกับประสบการณ์เดิม
4. การทอบททวน เป็นการฝึกฝนเพื่อที่จะสร้างความรู้ใหม่ ๆ หรือย้ำเกี่ยวกับทักษะให้มั่นคงยิ่งขึ้นในประสบการณ์ของผู้เรียน

5. การสรุปหลักการ เป็นการสรุปหลักการเกี่ยวกับสิ่งที่เสนอไปแล้ว ซึ่งเป็นการช่วยให้นักเรียนเข้าใจเนื้อหาวิชาได้ชัดเจนยิ่งขึ้น และจดจำได้แม่นยำขึ้น โดยปกติแล้ว การสรุปหลักการมักจะเขียนไว้ตอนท้ายบทเรียน โดยอาจมีบทสรุป ซึ่งครอบคลุมเรื่องทั้งหมดหรือ มีการสอดแทรกเกี่ยวกับการบูรณาการ เพื่อเป็นการแสดงให้เห็นถึงการเชื่อมโยงไปยังเนื้อหาตอนใหม่ต่อไป

6. การประยุกต์ข้อมูลใหม่ เป็นการนำข้อมูลใหม่ไปใช้หรือใช้ทักษะใหม่ในแบบฝึกหัด ในการกำหนดแบบฝึกหัดจะต้องคำนึงถึงทักษะที่สำคัญ ซึ่งผู้เขียนหนังสือเป็นผู้ที่อยู่ในฐานะที่ทราบว่าอะไรควรจะสอนและฝึกหัด แบบฝึกหัดควรมีทั้งการเขียน การวาด การสังเกตการณ์หรือกิจกรรมในเชิงปฏิบัติ และการคิดไตร่ตรอง ฯลฯ แต่ในบางเรื่องก็เป็นไปไม่ได้ที่จะมีครบทุกอย่าง แต่ผู้เขียนควรพยายามให้ครอบคลุมให้เต็มที่เท่าที่จะทำได้ นอกจากนี้แบบฝึกหัด ควรเน้นการทบทวนถึงความรู้เดิมตลอดจนสิ่งแวดล้อมโดยรอบด้วย

จึงสรุปได้ว่า ลักษณะเด่นของหนังสือเรียนนั้น คือ เนื้อหาในแต่ละบทจะเรียงเป็นลำดับขั้นตอนจากง่ายไปสู่ขั้นที่ยากขึ้น เพื่อให้ทำให้นักเรียนลำดับความคิด เกิดความเข้าใจได้ง่ายขึ้น

1.2.3 ลักษณะของรูปเล่ม

ปัจจัยอีกอย่างหนึ่งซึ่งทำให้หนังสือเรียนมีความน่าสนใจมากยิ่งขึ้น และกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้เร็วก็คือ ลักษณะของรูปเล่ม ในที่นี้หมายถึงลักษณะการจัดรูปเล่มและภาพประกอบในเนื้อหาของหนังสือเรียน

ชูลีพร พงษ์สมบูรณ์ (2532) ได้กล่าวว่า ภาพประกอบในหนังสือจะช่วยเสริมให้เกิดความเข้าใจดียิ่งขึ้น ตัวอย่างเช่น การอธิบายลักษณะทางกายภาพของประเทศไทยสามารถทำได้ดีและรวดเร็วโดยการชี้แผนที่มากกว่าการใช้คำอธิบาย ส่วนเหตุผล การโต้แย้งหรือความคิดรวบยอดที่มีลักษณะเป็นนามธรรม เช่น การปกครองแบบประชาธิปไตยนั้นไม่อาจทำได้ง่ายนักโดยการใช้ภาพประกอบ แต่อาจพัฒนาให้เกิดขึ้นโดยการใช้คำอธิบาย และใช้ภาพประกอบช่วยเสริม เพื่อให้เกิดความเข้าใจยิ่งขึ้น และการที่ภาพประกอบเป็นส่วนสำคัญช่วยเสริมให้เกิดความเข้าใจในเนื้อหาตัวเอง ภาพประกอบจึงมีบทบาทสำคัญในการสร้างประสบการณ์ใหม่ที่มีคุณค่ามากในวิชาประวัติศาสตร์ ซึ่งมีลักษณะเนื้อหาเกี่ยวกับประสบการณ์ซึ่งหาไม่ได้ในชีวิตประจำวัน

ถึงแม้ว่าภาพจะมีความสำคัญดังกล่าว แต่ในสมัยแรก ๆ หนังสือเรียนจะไม่มีภาพจน พ.ศ. 2455 จึงได้เริ่มมีการบรรจุภาพประกอบลงไปในหนังสือเรียนโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อทำให้เด็กชอบอ่านหนังสือ เพราะมีรูปเป็นเครื่องล่อใจ (พระยาผดุง วิทยาเสริม , 2576 อ้างถึงใน เขาวนันทน์ เชฏฐรัตน์, 2524) นอกจากความสำคัญดังกล่าวแล้ว ศรีสุดา จริยากุล (2520) ได้วิจัยพบว่า การใช้ภาพประกอบการเรียนการสอนมีประโยชน์และคุณค่าดังนี้

1. เพื่อส่งเสริมความสนใจในการเรียนรู้ สำหรับการเรียนรู้วิชาใหม่ ๆ เช่น การใช้ภาพแสดงความเป็นอยู่ของชาวเขา จะทำให้นักเรียนเกิดความสนใจว่าที่แท้จริงชาวเขามีสภาพอย่างไร แต่การที่เด็กนักเรียนดูภาพเพื่อส่งเสริมความสนใจในการเรียนรู้ ผู้สอนควรเน้นให้เด็กเห็นความสำคัญของภาพในส่วนที่ครูผู้สอนต้องการเน้น และไม่แปลความหมายให้ผิดไปจากความจริง
2. เพื่ออธิบายคำที่เข้าใจแจ่มชัดขึ้น ภาพมีประโยชน์ต่อการอธิบายคำและความหมาย โดยไม่ต้องอธิบายให้ยาว เช่น ถ้าสอนเรื่องสัตว์ตึกคาบรพท์ หากเด็กถามว่า ไดโนเสาร์มีรูปร่างขนาดไหน แปลว่าอย่างไร แล้วเด็กจะทราบคำตอบได้อย่างดี ถ้าครูผู้สอนให้ดูภาพไดโนเสาร์
3. เพื่อจัดความเข้าใจผิด ภาพจะช่วยจัดความเข้าใจผิดที่เด็กคิดว่าจะ เป็นไปตามที่เด็กได้รับการบอกเล่า เช่น ถ้าเด็กได้เห็นภาพนกกระจิบ เด็กจะรู้ว่านกกระจิบมีรูปร่างและลักษณะอย่างไร ถ้าเด็กไม่เคยเห็นมาก่อนอาจจะนึกถึงนกกระจิบว่ามีรูปร่างเป็นอย่างอื่น
4. เพื่อส่งเสริมการอ่านหนังสือ การอ่านหนังสือที่มีภาพประกอบจะช่วยให้เด็กอ่านหนังสือได้รู้เรื่องขึ้น และสนใจที่จะอ่านหนังสือเพิ่มเติม
5. เพื่อช่วยในการค้นคว้าและเตรียมทำรายงาน รายงานนั้นถ้าเขียนเพียงอย่างเดียวทำให้ขาดรายละเอียด เมื่อใช้ภาพมาช่วยในการเขียนจะทำให้เกิดความคิดในสิ่งที่กำลังเขียน การได้ดูภาพจากวารสารและอนุสารต่าง ๆ ช่วยให้เด็กเกิดความสนใจค้นคว้า และเรียบเรียงรายงานที่ตนเองกำลังทำอยู่ได้ เป็นอย่างดี และยังช่วยให้เกิดความคิดในการเปรียบเทียบสิ่งที่กำลังดูอยู่กับประสบการณ์ที่เคยพบเห็น เช่น การเปรียบเทียบภาพลักษณะภูมิประเทศของตนเองกับประเทศอื่น ๆ ทำให้เกิดความเข้าใจถึงความแตกต่างของลักษณะภูมิประเทศไทย ซึ่งจะอำนวยความสะดวกในการเขียนรายงานได้อย่างสมบูรณ์

6. เพื่อช่วยในการอ่านบททวน หนังสือที่มีภาพประกอบย่อมหาให้นักเรียนสนใจมากกว่าหนังสือที่ไม่มีภาพประกอบ

เอ็ดการ์ เดล (1969) ได้กล่าวถึงภาพประกอบที่ดีในหนังสือเรียนดังนี้

1. ภาพนั้นเหมาะกับจุดประสงค์ของการเรียนรู้
2. ภาพนั้นจะต้องถ่ายทอดลักษณะตรงกับสภาพความเป็นจริง
3. ภาพนั้นจะต้องถูกตั้งในเรื่องขนาด สัดส่วน เป็นต้น
4. ภาพนั้นจะต้องก่อให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ เพิ่มความสนุกสนาน

ให้กับเนื้อหาในบทเรียน

5. ภาพนั้นจะต้องกระตุ้นให้เกิดการสร้างจินตนาการต่อเนื้อชิ้นงาน

ใจของผู้ดู

6. ภาพนั้นจะต้องมีคุณภาพด้านศิลปะและเทคนิคการสร้างที่ดี มีส่วน

ประกอบภาพดี

7. เนื้อเรื่องภายในภาพจะต้องมุ่งหมายที่จุดสำคัญเพียงอย่างเดียว
8. ภาพนั้นจะต้องมีรายละเอียดไว้อย่างเพียงพอ

สมิธ (1966) ได้กล่าวถึงหลักการวัดคุณค่าของภาพประกอบหนังสือ

เรียนไว้ดังนี้

1. ภาพประกอบควรตรงตามวัตถุประสงค์ของเนื้อเรื่อง
2. ภาพประกอบควรมีเรื่องสำคัญเพียงเรื่องเดียว
3. มีความชัดเจนตรงกับความเป็นจริง
4. เหมาะสมกับวัยและความสนใจ ตลอดจนเกี่ยวข้องกับประสบการณ์

ของนักเรียน

5. ควรเป็นภาพสี เพราะสีช่วยในการเรียนรู้ เพิ่มความสนใจและ

ให้ความเป็นจริงได้ดีกว่าภาพขาวดำ

6. มีขนาดเหมาะสม และมีลักษณะที่แสดงอาการคล้ายเคลื่อนไหว

มีกิจกรรมใจ, (Depict Action)

7. คำบรรยายควรเขียนให้สมบูรณ์ที่สุดเท่าที่จะทำได้
8. ควรมีความสนใจในการถ่ายภาพ จุดสนใจจะต้องใหญ่ สะดุดตา ดี

ความหมายง่าย ๆ ไม่มีรายละเอียดยุ่งยากซับซ้อน

9. ลักษณะหรือส่วนสัมพันธ์ของภาพ ควรอยู่ตรงกลาง หรือใกล้มุมซ้ายของภาพ

10. หนังสือเรียนควรมีจำนวนภาพประกอบราวครึ่งหนึ่งของเล่มจึงจะได้ผล

จะเห็นได้ว่า ลักษณะรูปลักษณ์ของหนังสือมีส่วนสำคัญที่จะทำให้ผู้เรียนสนใจเนื้อหาหนังสือเรียน แต่ทั้งนี้องค์ประกอบทั้ง 3 ด้าน คือ ลักษณะเนื้อหา ลักษณะวิธีการเรียบเรียง และรูปลักษณ์ จะต้องมีความสัมพันธ์กัน จึงจะทำให้หนังสือเรียนนั้นน่าสนใจแก่ผู้เรียน

2. ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหนังสือเรียนวิชาสังคมศึกษาและหนังสือเรียนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต

2.1 งานวิจัยในประเทศ

ธาดาศักดิ์ วชิรปรัชญพงศ์ (2515) ได้กล่าวถึงบทบาทและความสำคัญของหนังสือเรียนไว้ว่า หนังสือเรียนช่วยจัดลำดับ และรวบรวมเนื้อหาวิชาในการเรียนการสอน เป็นอุปกรณ์ที่มีเนื้อหาวิชาตามหลักสูตร เป็นคู่มือแนะนำการทากิจกรรมเพิ่มเติม ช่วยวางโครงการทำงานของนักเรียนในห้องเรียน ช่วยให้ผู้ครูตั้งจุดมุ่งหมายการเรียนการสอนได้อย่างเหมาะสม กระตุ้นให้นักเรียนรู้จักคิดหาเหตุผลวิจารณ์เปรียบเทียบ กับทั้งช่วยแนะแนวทางให้นักเรียนได้ทดลองทฤษฎีที่เรียนมาแล้ว

คุณธี ยันต์เจริญ (2514) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "การศึกษาลักษณะ และคุณภาพของแบบเรียนวิชาหน้าที่พลเมืองสำหรับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น" ผลการวิจัยปรากฏว่า ลักษณะแบบเรียนวิชาหน้าที่พลเมืองที่นิยมคือ ต้องมีภาพประกอบเนื้อหาในแบบเรียน ต้องอธิบายชัดเจน และเหมาะสมกับเหตุการณ์ปัจจุบัน กระดาษที่พิมพ์เป็นกระดาษสี มีกิจกรรมเสนอแนะ แบบฝึกหัดท้ายบท ควรมีบรรณานุกรมเพื่อทำการค้นคว้าต่อไป แบบเรียนที่ใช้ส่วนใหญ่เป็นของกรมวิชาการ

หอมทวล มีเกิด (2517) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "ความคิดเห็นเกี่ยวกับแบบเรียนวิชาหน้าที่พลเมืองในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย" ผลการวิจัยปรากฏว่า แบบเรียนที่ครูใช้คือแบบเรียนของกรมวิชาการที่เรียบเรียงโดย นายกระจำจ่าง แม้นญาติ และ ดร.รังดวงศ์ ณ

ข้อบกพร่อง การจัดลำดับบทอยู่ขั้นที่เหมาะสม คำอธิบายยังใช้คำไม่เหมาะสม เนื้อหามีผิดพลาดบ้าง เนื้อหาสอดคล้องกับสภาพของสังคมในปัจจุบันระดับปานกลาง มีปริมาณเนื้อหาปานกลาง ทั้งครูและนักเรียนได้ให้ข้อเสนอแนะว่า เนื้อหาควรให้ความรู้และข้อเท็จจริงที่ค้นพบใหม่และทันสมัย ช่วยให้นักเรียนสามารถวิเคราะห์และตัดสินใจปัญหาได้ ส่งเสริมให้นักเรียนเข้าใจเกี่ยวกับองค์การต่าง ๆ ในสังคม การพัฒนาเศรษฐกิจ ด้านความควรเปิดโอกาสให้นักเรียนแสดงความคิดเห็น เลือกและตัดสินใจได้ ควรมีภาพที่ช่วยทำให้เกิดแนวคิดที่ถูกต้อง มีแบบฝึกหัด มีกิจกรรมเสนอแนะ มีคำถามท้ายบท ข้อเสนอนี้และการใช้อุปกรณ์และบทสรุป

ประทีป จรัสรุ่งรวิาร (2514) มีความคิดเห็นเรื่องบทบาทและความสำคัญของหนังสือเรียนที่มีต่อการรวบรวมเนื้อหาวิชา และจุดมุ่งหมายของการเรียน ช่วยแนะนำกิจกรรม วัสดุอุปกรณ์การสอนที่เกี่ยวข้องกับการเรียน ช่วยส่งเสริมนิสัยรักการค้นคว้าด้วยตนเอง เพื่อกระตุ้นและฝึกให้นักเรียนรู้จักคิดหาเหตุผล สรุปความจริงที่ค้นคว้า และเข้าใจว่าส่วนใดของหนังสือเรียนเป็นความคิดเห็นส่วนตัวของผู้แต่ง ส่วนใดเป็นความจริง ช่วยสื่อความหมายให้ครูและนักเรียนเข้าใจเนื้อหาเรื่องเดียวกันได้ตรงกัน

จิตรบุญธรรม เฒ่าวัฒนา (2508) ได้ทำการวิจัยพบว่า หนังสือเรียนเป็นปัญหาและอุปสรรคสำคัญประการหนึ่งในการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษา เพราะเนื้อเรื่องไม่ตรงตามข้อเท็จจริง ปี พ.ศ. หรือ ค.ศ. ที่อ้างในหนังสือเรียนแต่ละเล่มไม่ตรงกัน ไม่มีภาพประกอบและแบบฝึกหัดท้ายบท หรือมีน้อยเกินไป ผู้วิจัยได้ให้ข้อเสนอแนะว่า หนังสือเรียนเป็นสิ่งสำคัญต่อการเรียนการสอนวิชาสังคมศึกษา เพราะบางโรงเรียนบังคับให้ใช้หนังสือเรียน นักเรียนจะเรียนวิชาสังคมศึกษาได้ดี มีความรู้กว้างขวางก็ต้องอ่านหนังสืออ่านประกอบอื่น ๆ ร่วมกับหนังสือเรียนด้วย กรมวิชาการและผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาควรปรับปรุงหนังสือเรียนให้สอดคล้องกับหลักสูตรและประมวลการสอน ที่มีเนื้อเรื่องตรงตามข้อเท็จจริง ตัวสะกดถูกต้อง สำนวนภาษาเข้าใจง่าย ภาพประกอบชัดเจน สวยงามทันสมัย และมีจำนวนมากพอสมควร ตัวอักษรชัดเจน และมีแบบฝึกหัดท้ายบททุกบท นอกจากนี้ครูควรค้นคว้าจากหนังสือเรียนหลาย ๆ เล่มเพื่อสำรวจความถูกต้อง โรงเรียนควรจัดหนังสือประเภทต่าง ๆ ให้ครูและนักเรียนใช้ศึกษาค้นคว้าอย่างพอเพียง

ปรีชา ศรีอเนตต์ (2534) ได้ทำการวิจัยเพื่อศึกษาหาความสอดคล้องระหว่างเนื้อหากลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ตามหลักสูตรประถมศึกษา พ.ศ.

2521 กับความต้องการของสังคมไทย ในช่วงปี พ.ศ.2521-2532 ผลการวิจัยพบว่า เนื้อหา กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตที่สอดคล้องกับความต้องการของสังคมไทยด้านสังคม 23 เรื่อง ด้านเศรษฐกิจ 19 เรื่อง ด้านวัฒนธรรม 5 เรื่อง และด้านการเมือง 7 เรื่อง นอกจากนี้ ยังพบว่ามีเนื้อหาที่ไม่สัมพันธ์กับสภาพปัญหาสังคมไทย ด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และ วัฒนธรรม จำนวน 205 เรื่อง

สุภาณี โศตรจรัส (2510) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "แนวคิดเกี่ยวกับการปรับปรุง การสอนวิชาสังคมศึกษาในชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น" ผลการวิจัยพบว่า ทั้งครูและนักเรียนส่วนใหญ่ มีทัศนคติที่ดีต่อวิชาสังคมศึกษา ส่วนใหญ่ นักเรียนชอบวิชาประวัติศาสตร์มากที่สุด แต่การสอนของ ครูยังมีประสิทธิภาพต่ำ เพราะความไม่สมดุลระหว่างเนื้อหาของหลักสูตร ครูประสบปัญหาใน เรื่องการใช้อุปกรณ์การสอน และโรงเรียนขาดอุปกรณ์การสอนที่ทันสมัย หนังสืออ่านประกอบ สำหรับครูและนักเรียนในห้องสมุดมีน้อย สาเหตุอีกประการหนึ่งที่ทำให้ นักเรียนไม่ค่อยสนใจและ อยากเรียนวิชาสังคมศึกษา เพราะหนังสือเรียนไม่เหมาะสมทั้งด้านเนื้อหาและการจัดรูปเล่ม ครู สังคมศึกษามักประสบปัญหาเกี่ยวกับหนังสือเรียนานเรื่องภาษาที่ใช้ในหนังสือเรียนไม่รัดกุม ทำให้ สื่อความหมายได้หลายอย่าง เนื้อหาบางตอนไม่ถูกต้องตามข้อเท็จจริง เนื้อหาบางตอนยากและ สั้นเกินไปทำให้ไม่เข้าใจ ผู้วิจัยได้เสนอแนะว่า กระทรวงศึกษาธิการควรปรับปรุงหนังสือเรียน ให้เหมาะสมกับความสนใจและความสามารถของนักเรียนและให้ทันต่อเหตุการณ์ปัจจุบันด้วย

พาณิชย์ แสงกิจ (2509) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "แนวคิดเกี่ยวกับการปรับปรุงการ สอนวิชาสังคมศึกษาตอนปลาย" ผลการวิจัยพบว่า ครูมีความเห็นว่าหนังสือเรียนมีความสำคัญต่อ การเรียนการสอนเพราะ เป็นแหล่งวิชาแห่งแรก และแม้ว่าโรงเรียนส่วนใหญ่มีห้องสมุดแต่ก็ขาด หนังสือสำหรับค้นคว้าเพิ่มเติม เนื้อหาที่มีในหนังสือเรียนสั้นเกินไปจนไม่เข้าใจ ใช้ภาษาไม่รัดกุม ทำให้เข้าใจความหมายได้หลายอย่าง เนื้อหาบางตอนยังไม่ถูกต้องตามข้อเท็จจริง แบบฝึกหัด ทำยบและคำถามทำยบแทบไม่มี ผู้วิจัยได้ให้ข้อเสนอแนะว่ากระทรวงศึกษาธิการควรปรับปรุง หลักสูตร ประมวลการสอน และหนังสือเรียนให้เหมาะสมกับความสนใจและความสามารถของ นักเรียน ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในโรงเรียน ควรร่วมกันพิจารณาและเลือกหนังสือเรียนที่คิดว่ามี คุณภาพและเหมาะสมกับเด็กในแต่ละระดับชั้น ทั้งในด้านเนื้อหาและกระดาษที่ใช้พิมพ์ ส่วนงาน ภาษา ภาพ แผนภูมิประกอบ และแบบฝึกหัดทำยบ

จากผลการวิจัยข้างต้นแสดงให้เห็นว่า หนังสือเรียนยังไม่เหมาะสมทั้งในด้านเนื้อหา วิธีการเรียบเรียง และการจัดรูปเล่ม ครูมีปัญหาด้านเรื่องการสอน หนังสือสำหรับค้นคว้าเพิ่มเติมยังมีไม่พอกับความต้องการของครูและนักเรียน เนื่องจากประเทศไทยมีการแต่งหนังสือเรียนน้อย (น้ำอ้อย อุมะวิชนี, 2521) แต่จำนวนนักเรียนเพิ่มมากขึ้นในทุกระดับชั้น ดังนั้นกระทรวงศึกษาธิการจึงได้พยายามส่งเสริมโครงการผลิตหนังสือเรียนขึ้นเพื่อให้มีหนังสือเรียนและหนังสืออ่านประกอบเพิ่มมากขึ้น

การผลิตหนังสือเรียนอย่างรีบเร่งเพื่อให้ได้จำนวนออกมามาก ๆ นั้นส่งผลให้คุณภาพของหนังสือด้อยลงอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องการจัดรูปเล่มของหนังสือเรียน จนมีผู้สนใจวิจัยในด้านการจัดรูปเล่มที่เหมาะสมและนักเรียนสนใจขึ้นดัง งานวิจัยต่อไปนี้

ธีรศักดิ์ อัครบวร (2514) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "ขนาดและตัวพิมพ์ไทยที่เหมาะสมกับแบบเรียนระดับมัธยมศึกษา" ผลการวิจัยพบว่า การเลือกให้แบบตัวพิมพ์ ขนาดตัวพิมพ์ ความยาวของบรรทัด และการเว้นขอบกระดาษ มีผลต่อประสิทธิภาพในการอ่านของผู้เรียน ตัวพิมพ์แบบตัวฝรั่งเศสขนาด 12 พอยท์ มีคะแนนเฉลี่ยสูงสุดในการบรรดาตัวพิมพ์ขนาดเดียวกัน ตัวพิมพ์ขนาด 24 พอยท์ แบบตัวธรรมดา มีคะแนนสูงที่สุดในทุกแบบและทุกขนาดที่ใช้ในการวิจัยนี้ เพราะไม่ทึบหรือโปร่งเกินไป ขนาดความสูงและช่องว่างภายในตัวอักษรมีมากกว่าแบบและขนาดอื่น จึงทำให้ตัวอักษรมีความเหมาะสมในการอ่านดีกว่าแบบอื่น ผู้วิจัยเสนอแนะว่าในการผลิตตำราเรียนระดับมัธยม หากจะเลือกตัวอักษรพิมพ์ขนาด 12 พอยท์ ตัวพิมพ์แบบตัวฝรั่งเศสจะดีที่สุด แต่ถ้าเลือกแบบขนาด 24 พอยท์จะดีที่สุด ส่วนในเด็กนักเรียนก่อนเรียนควรรใช้ตัวอักษรขนาด 40 พอยท์ (ประมาณ 7 มิลลิเมตร) เด็กวัยเริ่มเรียน ประมาณ 32 พอยท์ (ประมาณ 5 มิลลิเมตร) เด็กระดับประถมประมาณ 19 - 24 พอยท์

พิรณัฐ ภาสุภภัทร (2513) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "หลักเกณฑ์ในการสร้างภาพประกอบหนังสือแบบเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย" ผลการวิจัยพบว่า

1. นักเรียนสนใจและชอบภาพเหมือนของจริง (True-to-Life Drawing) มากกว่าภาพถ่าย (Photograph)
2. นักเรียนชอบภาพที่มีหลายสีตามธรรมชาติ มากกว่าสีขาวดำ
3. นักเรียนชอบภาพวาดเหมือนของจริงที่มีสีธรรมชาติ

เขาวนันท์ เชษฐรัตน์ (2523) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "การศึกษาพัฒนาการของแบบเรียนประกอบภาพของไทย" พบว่าแบบเรียนของกรมวิชาการจำเป็นต้องปรับปรุงด้านรูปแบบโดยเพิ่มจำนวนของภาพประกอบ สร้างภาพให้น่าสนใจและทันสมัย ภาพที่ใช้ในหนังสือเรียนควรเป็นภาพที่มีสีสันสวยงามมากกว่าภาพขาวดำ การเย็บเล่มควรทำให้แข็งแรงกว่าที่เป็นอยู่ และจากการศึกษาความเป็นมาของแบบเรียนไทย พบว่าแบบเรียนตามหลักสูตร พ.ศ. 2521 มีความเปลี่ยนแปลงในด้านเนื้อหาอย่างเห็นได้ชัด จากที่เคยแยกแต่ละวิชาจากกันเด็ดขาด มาเป็นเนื้อหาแบบบูรณาการ แต่ในด้านรูปแบบของหนังสือแบบเรียนนั้น นอกจากจะไม่พัฒนาขึ้นแล้วแบบเรียนในสาขาวิชาต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแบบเรียนของกรมวิชาการได้ทิ้งรูปแบบของหนังสือเรียนไปโดยสิ้นเชิง

ในช่วงที่ระดับการพิมพ์ทันสมัยมากขึ้น และหนังสือเรียนมีจำนวนไม่เพียงพอกับจำนวนนักเรียน กระทรวงศึกษาธิการจึงเปิดโอกาสให้สำนักพิมพ์เอกชนเข้ามามีส่วนในการผลิตหนังสือมากขึ้น โดยกระทรวงศึกษาธิการจะควบคุมดูแลในเรื่องเนื้อหาของหนังสือ เกี่ยวกับเรื่องนี้ ชัยรัตน์ ชลวิถี (2524) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "การศึกษาเปรียบเทียบการออกแบบกราฟิกหนังสือแบบเรียนไทย ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นระหว่างสำนักพิมพ์รัฐบาลและ เอกชน" ผลการวิจัยพบว่า นักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น มีความเห็นว่างานด้านการออกแบบกราฟิกมีความจำเป็นมากในการพิมพ์หนังสือแบบเรียน และเห็นว่าหนังสือเรียนที่ใช้ยู่มีการใช้ศิลปะทางด้านกราฟิกอยู่ในระดับปานกลาง ซึ่งควรจะได้รับการปรับปรุงให้ดีขึ้น ขนาดรูปเล่มแบบเรียนที่นักเรียนชอบ คือรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาด 8 หน้ายก มีภาพประกอบเท่าที่จำเป็น ภาพประกอบเป็นภาพวาดและภาพถ่าย โดยมีขนาดครึ่งหน้ากระดาษ การเข้าเล่มของหนังสือแบบเรียนในปัจจุบันพบว่า มีคุณภาพคงทนน้อย ควรได้รับการปรับปรุง สำหรับบทหนังสือเรียน นักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้นมีความเห็นว่า ควรออกแบบให้สวยงามและคงทนด้วย เกี่ยวกับคุณภาพการพิมพ์นักเรียนส่วนใหญ่มองเห็นว่า มีคุณภาพอยู่ในเกณฑ์พอใช้ การใช้สีพิมพ์เฉพาะภาพที่เป็นส่วนสำคัญ สีของตัวอักษรควรใช้สีดำ คุณภาพของกระดาษอยู่ในเกณฑ์พอใช้ เมื่อเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างความคิดเห็นเกี่ยวกับคุณภาพการออกแบบกราฟิกสำหรับสิ่งพิมพ์ประเภทหนังสือแบบเรียนไทยของสำนักพิมพ์เอกชนมีคุณภาพดีกว่าของรัฐบาลอย่างมีนัยทางสถิติระดับ .01

2.2 งานวิจัยในประเทศ

งานวิจัยในประเทศในเชิงพัฒนาการที่เกี่ยวกับหนังสือเรียนสังคมศึกษา ได้แก่ งานวิจัยต่อไปนี้

กามาร์ วายิค บาลอช (1981) ได้ทำการวิจัยเรื่อง "An Analysis of the Portrayal of American Indians in United States History Textbooks, 1960-1980" มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับการบรรยายลักษณะของอเมริกันอินเดียนในหนังสือเรียนวิชาประวัติศาสตร์อเมริกัน ซึ่งพิมพ์และใช้เรียนระหว่างปี ค.ศ. 1960 - 1980 ของโรงเรียนในเมืองพิตสเบิร์ก และโรงเรียนประจำอำเภอแอลลีนิ (เพนซิลวาเนีย) ผลการวิจัยพบว่า เนื้อหาในหนังสือบรรยายลักษณะของชาวอเมริกันอินเดียนั้นมีรายละเอียดที่เชื่อถือได้มากกว่า (More Reliable) และให้ข้อเท็จจริงมากกว่า (More Factual) และมีความสอดคล้องกับเนื้อหาในหนังสือที่พิมพ์ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1969 มากกว่า เมื่อนำไปเปรียบเทียบกับหนังสือที่พิมพ์ขึ้นก่อนหน้านั้น ถึงแม้ว่าภาพพจน์ของอินเดียนแดง และหัวข้อเรื่อง (Topics) จะไม่เปลี่ยนแปลงไปมากนักในระหว่าง ค.ศ. 1960-1980 ผู้เขียนบางคนได้เพิ่มเนื้อหาที่ครอบคลุมเกี่ยวกับหัวข้อเดิม เช่นเดียวกับรวมหัวข้อใหม่ที่กล่าวถึงสภาพทางด้านสังคมและ เศรษฐกิจของอเมริกันอินเดียน ระยะปลายปี ค.ศ. 1960 นอกจากนี้ผู้เขียนได้เพิ่มความคาดหวังของชาวอเมริกันอินเดียนเรื่องของพลเมืองในยุคนั้นของอเมริกัน นอกจากนี้การวิเคราะห์พบว่าผู้เขียนหนังสือเรียนได้ตอบสนองความสนใจและเกณฑ์ของสมาคมทางการศึกษา และตระหนักถึงปัญหาที่กล่าวในเรื่องเชื้อชาติที่มีความแตกต่างกัน ซึ่งได้สะท้อนออกมาเป็นกฎหมายที่เรียกว่า "The Federal Ethics Heritage Studies Act of 1969" และการบรรยายลักษณะของชาวอเมริกันอินเดียนระหว่างปี ค.ศ. 1960 - 1980 ยังมีข้อบกพร่องหลายจุดด้วยกัน ข้อผิดพลาดมากที่สุดคือ การบรรยายเรื่องเกี่ยวกับชาวอเมริกันอินเดียนอย่างขาดความต่อเนื่องและไม่สมบูรณ์ ซึ่งเป็นข้อด้อยในการศึกษาประวัติศาสตร์เพื่อความเข้าใจ ข้อบกพร่องอีกประการหนึ่งคือวิธีการ (Approach) ที่ผู้เขียนใช้ในการบรรยายการรบราฆ่าฟัน สงครามและข้อขัดแย้งระหว่างอินเดียนเผ่าต่าง ๆ และสภาวะภูมิศาสตร์การเมืองของคนผิวขาวนั้นเป็นไปในแนววัฒนธรรมเชิงภูมิศาสตร์ (Geocultural) มากกว่า